

Hüseyin Paşa sert ve inatçı olmakla beraber kan dökücü değildi. Hamdân Hoca onun iyi ahlâklı ve bilgili olduğunu yazarken Ali Rızâ Paşa kendisini cahil ve son derece mağrur biri olarak tanıtmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 242, 246; BA, *Dosya Usûlü İradeler*, nr. 78; Hariciye Hazine-i Evrakı, *Mesâil-i Siyasiyye*, dosya: 708; Hamdan ben-Othman Khoja, *Aperçu historique et statistique sur la Régence d'Alger* (trc. Hasuna Degis), Paris 1833, s. 160-197; Lutfî, *Târih*, II, 183, 284 vd.; Ali Rızâ Paşa, *Mir'âtü'l-Cezâyir* (trc. Ali Şevki), İstanbul 1293, s. 53 vd.; H. de Grammont, *Histoire d'Alger sous la domination Turque (1516-1580)*, Paris 1887, s. 382-408; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 1958; Ch. A. Julien, *Histoire de l'Afrique du Nord: Tunisie-Algérie-Maroc*, Paris 1931, s. 574-583; a.mlf., *Histoire de l'Algérie contemporaine*, Paris 1964, s. 21-58; Aziz Samih, *Şimâli Afrika'da Türkler*, İstanbul 1937, II, 94-111; Cavit Baysun, "Cezayir Meselesi ve Reşid Paşa'nın Paris Elçiliği", *TTK Bildiriler*, III (1948), s. 375-379; Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti*, İstanbul 1957, s. 11 vd.; a.mlf., "Fransa'nın Cezayir'e Tecavüzü (1827)", *TD*, III/5-6 (1953), s. 53-62; Esat Daybelge, *Eski Cezayir ve Dünkü Aurupa Zihniyeti*, İstanbul 1961, s. 24-33; G. Yver — Tayyib Gökbilgin, "Hüseyin", *İA*, V/1, s. 642-643; R. Le Tourneau, "al-Ḥusayn", *EI*² (İng.), III, 606-607.

ATILLA ÇETİN

CEZBE

(الجبذبة)

Allah'ın kulu kendine çekip yaklaşırması anlamında bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "çekmek" anlamına gelen cezbe, tasavvufta "Hakk'ın kulu kendine çekmesi ve âniden yüce huzuruna yükseltmesi" demektir. Cezbe, Allah'ın sevdiği kulunun kalbinden perdeyi kaldırıp çalışma ve gayreti olmadan onu yakın* nuru ile birden bire mânevî makamlara yükseltmesidir. Allah'ın kuluna bir ih-sanı olan cezbe, kulda istikamet ve ibadet arzusu doğurarak ona belâ ve musibetlere sabretme gücü kazandırır. Cezbe sırasında kul ruhuyla hakikatin kaynağına ulaşır, Allah'ın dışında her şeyi unutarak kendinden geçer ve kulluğundan habersiz hale gelir; vecd ve istiğrak haline girer. Süfîler, "Allah istediğini kendisine çeker" (eş-Şürâ 42/13) meâlindeki âyeti ve bazı kaynaklarda hadis olarak zikredilen, "Allah'ın kula olan cezbesi, iki cihan halkının amellerine denktir" anlamındaki sözü cezbeye delil sayarlar. Sülemî bu sözün Ebül-Kâ-

sım İbrâhim en-Nasrâbâdî'ye (ö. 367/977) ait olduğunu belirtmiştir (*Ṭabaḳât*, s. 488).

Hakk'ın kulu kendine çekmesi cezbe, bu cezbeyle kulun Allah'a yönelmesi aşkıdır. Nitekim mutasavvıflara göre Hz. Peygamber'i öldürmeye giden Hz. Ömer'in, eniştesinin evinde duyduğu Kur'an sesiyle imana gelmesi, aynı şekilde avda iken üç defa ardarda, "Sen bunun için mi yaratıldın?" diye seslenildiğini duyarak sultanlığı bırakan İbrâhim b. Edhem'in tövbe edip tasavvuf yoluna girmesi "Allah tarafına çekilme" (cezbe) sonucunda gerçekleşmiştir. Böyle bir cezbeye tutulanları Allah iç hallerini göstererek nefis ve dünyadan uzaklaştırır, kendisine yaklaştırır. Bu anlamıyla cezbe, peygamberlere ve velilere ait Hak vergisi bir kabiliyettir. Yûnus Emre, "Cezbe-i aşk olmayınca neylesin şeyhim beni" derken buna işaret etmiştir.

Tasavvufta cezbe sülûk* ve amel ile bir arada düşünülür, sülûke bağlı olmayan cezbe makbul sayılmaz. Sülûk görmemiş olanlar, cezbelere güçlü de olsa, vecd halinde bulduklarından kalp makamını aşip kalbin sahibine yani Allah'a eremedikleri için irşad ehliyetine sahip olamazlar. Çünkü irşada lâyık olabilmek ancak sülûk yolundan geçmekle mümkündür. Nitekim İmâm-ı Rabbânî cezbeyi, sülûk görmeyenlerin ve sülûkünü tamamlamış bulunanların cezbesi olmak üzere ikiye ayırır. Sülûk görmeyenlerde ruh nefsin etkisinden kurtulamadığı için bunların cezbesi kalbidir, ruhî değildir. Böyleleri ruhlar âlemini müşahede ettikleri halde Hakk'ı müşahade ettiklerini zannederler. Sülûklerini tamamlayıp ruhları nefislerinin etkisinden kurtulmuş kimselerin cezbesi ise ruhîdir, bunlar Hakk'ı müşahade ederler. Bundan dolayı sülûk görerek kemal mertebesine erenlerde vahdet-i vücûd* a dair sözlerle rastlanmaz. İmâm-ı Rabbânî'nin ifadesine göre cezbe ehli sülûk gördükten sonra vahdet-i vücûda dair daha önce kendilerinden sâdir olan sözlerden tövbe etmişlerdir.

Sohbet, zikir ve semâ meclislerinde kalbinde meydana gelen vâridâta (bk. VÂRID) dayanamayarak kendinden geçen, gayri ihtiyarî sıçrayıp nâra atan kimselerin davranışlarına da cezbe adı verilmektedir. Türkçe'deki "cezbelenmek, cezbeye gelmek" gibi deyimler bu tür cezbe için kullanılır. Buna karşılık ilk tasavvufî kaynaklarda bu cezbeye vecd adı verilir ve zikir, semâ gibi konularla bir-

likte anlatılır. Asıl cezbe ile vecdin dışı yansımaları anlamındaki cezbe bazı bakımlardan farklılık arzeder. İlk süfîlerden itibaren mutasavvıfların bir kısmı bu son anlamdaki cezbeyi ve bundan kaynaklanan taşkın hareketleri muteber saymamışlardır. Nitekim ilk kaynaklarda vecd bahsi münasebetiyle Cüneyd-i Bağdâdî ile ilgili olarak anlatılan bir menkıbe bunu teyit etmektedir. Cüneyd, sohbet esnasında cezbeye gelerek nâra atan bir genci, "Böyle yapacaksın bir daha benim meclisime gelme" diyerek uyarılmış, bunun üzerine genç titrediyi ve damarları şişip gerildiği halde cezbesine hâkim olmaya çalışmıştır; ancak sonunda cezbesi dayanılmaz bir hal almış, kendine hâkim olamayarak bir nâra atmış ve ruhunu teslim etmiştir.

Melâmet fikrini benimseyen ilk süfîlerle Cüneyd ve İmâm-ı Rabbânî gibi bazı mutasavvıflar bu tür cezbeyi önemsemedikleri halde Bayramî Melâmîleri, özellikle Hamzavîler buna büyük değer verir ve sülûkün esası sayarlar. Diğer tarikatlar cezbeyi benimsemekle birlikte bu tür hal ve hareketlerin riyaya sebebiyet vermemesi için gizli tutulmasını isterler. Nitekim Mevlevîler bu gibilere, "Kanını içine akıt", Rifâîler ise, "Yan fakat tütme" uyarısında bulunurlar. Tasavvuf tarihinde bu iki anlayışın temsilcileri her devirde bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma*^s, s. 381-384, 445; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 167-168; *Kütü'l-kulûb*, I, 84-88; Sülemî, *Ṭabaḳât*, s. 188, 488; Kuşeyrî, *er-Risâle*, II, 648, 746-748; Gazzâlî, *İhyâ*^s, II, 291-301; Bakîî, *Şerh-i Şaḫiyyât*, s. 621; a.mlf., *Meşrebü'l-ervâh*, s. 113; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'arif*, Kahire 1973, s. 50, 117; Necmeddîn-i Dâye, *Mirşâdül-ibâd* (nşr. M. Emîn Kiyah), Tahran 1365 hş., s. 225, 345, 372; Aziz Nesevî, *İnsân-ı Kâmil* (nşr. Marijan Molé), Tahran 1403/1983, s. 102; a.mlf., *Zübdetü'l-hakâ-yık* (trc. Ayıntâbî Hâfız Mehmed Efendi), İstanbul 1291, s. 98-99; Kaşânî, *İştîlâhâtü's-şüfîyye*, s. 39; Lisânüddin, *Ravzatü't-ta'rif* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1968, s. 147; Câmî, *Nefehât*, s. 386, 479; İmâm-ı Rabbânî, *el-Mektûbât*, İstanbul 1976, I, 315-320; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 36-49; Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, Kahire 1303, s. 4, 7-8; Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1977, s. 71; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, s. 105.

HASAN KÂMİL YILMAZ

CEZERE

(bk. SÂLİH CEZERE).